

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.1.23

Віталій Бринов*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Україна***ДІТИ СВІТЛА І ДІТИ ТЕМРЯВИ:
ЕТИЧНА ПЛОЩИНА ХРИСТИЯНСЬКОГО
РЕАЛІЗМУ****Vitalii Brynov**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3714-6524>*National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine***THE CHILDREN OF LIGHT AND THE CHILDREN
OF DARKNESS: ETHICAL DIMENSIONS
OF CHRISTIAN REALISM**

The article shows the concept of “Children of Light” and “Children of Darkness”, which is an ethical dimension of Christian realism. It is noted that Reinhold Niebuhr and the ideas of Christian realism had an influence on the social and political thought of the mid-twentieth century. The historical progress of society in search of individual freedoms is analyzed from the period of feudalism to the period of democratic capitalism. According to Niebuhr, it is found that “children of light” subordinate their desires to the common good and the general laws, and “children of darkness” are guided by selfish desires and they are the greatest threat to human society. It was found that the greatest problem of “children of light” is idealism and naivety, and the greatest danger of “children of darkness” is moral cynicism and the desire for power. Thereby Christians, as leaders of the positive society transformation process, need realism as their own ideological position.

Keywords: “children of light”, “children of darkness”, Christian realism, idealism, Christian ethics, Reinhold Niebuhr, neo-orthodoxy.

Ступінь наукової розробленості. Християнський реалізм Нібура є богослов'ям кризи, яке намагається переосмислити проблеми, які повстають перед церквою та суспільством, і знайти рішення у парадигмі неоортодоксії як переосмислення християнського модернізму.

Невирішені раніше проблеми. Відсутній комплексний аналіз християнського реалізму як феномену протестантської публічної теології та християнської етики. Не проводилось цілісних досліджень з впливу християнського реалізму на суспільну мораль з середини ХХ ст. до теперішнього часу.

Метою статті є визначення, аналіз і характеристика “Дітей світла” і “Дітей темряви” як двох етичних моделей людської поведінки у демократичному суспільстві, за концепцією християнського реалізму Рейнхольда Нібура.

Основний матеріал. Християнство в усі часи мало формуючий та трансформуючий вплив на суспільство через проголошення моральних орієнтирів та втілення життєвих моральних принципів у суспільстві. Найголовнішою рисою християнського соціального вчення є здатність знаходити практичні відповіді на складні питання, які виникають через розвиток технологій та суспільні кризи.

Саме тому Рейнхольд Нібур був популярним християнським філософом у часи суспільних криз в Америці. Його ідеї набули найбільшого поширення під час Другої Світової війни та на початку Холодної війни між США та СРСР. Християнський реалізм Нібура слугував моральним фундаментом для розвитку політичного реалізму, особливо у сфері міжнародних відносин.

Серед співавторів класичного реалізму були, зокрема, Джордж Кеннан, який був архітектором та ідеологом холодної війни як політики стримування СРСР, та Ганс Моргентау, який класифікував шість принципів класичного політичного реалізму. Джордж Кеннан також відомий своєю телеграмою довжиною більш ніж 5000 слів, яку він надіслав 22 лютого 1946 року з посольства США у Москві

на запит міністерства фінансів США. Ця телеграма містила роз'яснення зовнішньої політики Радянського Союзу, і стала ідеологічною основою політики стримування СРСР.

Політичний реалізм опонував оптимістичному сприйняттю міжнародних відносин, так само і християнський реалізм опонує оптимістичним поглядам на суспільні відносини та на роль християнських ідей у суспільстві та політиці.

За думкою Нібура, для оптимізму щодо суспільного прогресу і розвитку цивілізації немає підстав. Через гріх, який панує у людях, великі людські спільноти швидше здатні на погані вчинки, аніж на добрі. Тому, незважаючи на те, що кожна людина окремо може бути доброю, чесною, справедливою та такою, що прагне добра, у спільноті вона стає більш вразливою до маніпуляцій та закликів, які апелюють до егоїстичної природи.

Демократичні цінності, зародилися із боротьби буржуазного класу проти аристократії і церковних правителів. Саме через такий підхід можна вважати демократію такою, що надає рівні можливості для усіх членів суспільства: “В ідеалі демократія – це постійно діюча форма суспільно-політичної організації, яка віддає належне двом вимірам людського існування: духовному зростанню людини та її соціальному характеру; унікальності та різноманітності життя, у той же мірі, що і загальним потребам усіх людей”¹. Але демократія – це не лише свобода. Вона лише реалізується як свобода у рамках дозволеного порядком. Таким чином, разом із суспільними відносинами з'являються обмеження для особистості. І, незважаючи на те, що людина потребує свободи для саморозвитку і демонстрації своїх здібностей, тим не менш вона потребує суспільства, як суспільна істота. Самореалізація людини відбувається через відповідальні та взаємні відносини з іншими.

Демократичне суспільство також містить у собі стримувачі та запобіжники, які з одного боку сповільнюють розвиток та прогрес, а з іншого – роблять суспільну систему більш стійкою до узурпації окремою людиною або суспільною групою, збільшують запас міцності системи. Таким чином, суспільний порядок є благом і для окремого індивіда, і для суспільства, тому що людина в повній мірі розкривається як особистість лише у суспільстві.

Свого часу демократія виникла як протест проти надмірної влади існуючих еліт, і таким чином розширила індивідуальні свободи та можливості для окремої людини у суспільстві. Середньовічні католицькі філософи вважали розвиток буржуазного суспільного ладу повстанням проти універсального (загального) закону та війною проти існуючих інституцій, які розвивалися протягом значних проміжків часу і мали на меті досягнення та збереження суспільної та міждержавної гармонії. Але новий, більш секулярний, буржуазний суспільний лад не був суто раціоналізацією егоїстичних інтересів особистостей або суспільства, і тому не є нищівним за своєю природою, хоча буржуазний індивідуалізм, у своїх надмірних проявах, може завдати шкоди суспільству та суспільному ладу.

Ідеї відносин, побудованих на егоїстичних інтересах замість моральних принципів, були висловлені ще Нікколо Мак'явеллі у праці “Державець”². Нібур зазначає: “Аморальний “Державець” Мак'явеллі, який не знає жодного закону крім своїх бажань та сили, взяв на себе весь тягар католицької критики проти модерного світу. Він започаткував цілу низку моральних циніків у міжнародних відносинах”³. Незважаючи на появу циніків у суспільно-філософській думці ще за часів Ренесансу та Реформації, Нібур не погоджується з католицькою думкою щодо передумов розвитку нацизму ще з часів Реформації, але погоджується з тим, що прагнення до свободи з часів Реформації перетворилось на інституційну боротьбу проти церкви, і разом з тим поширило у людях зневіру у релігії, чим дало привід для появи цинічних ідеологій.

Ідеалісти, які шукали свобод для людей, вважали що різні інтереси переважаючого середнього класу всередині країни будуть виступати запобіжниками один для одного. Але вони також помилково вважали, що повна і нерегульована свобода у відносинах між країнами буде сприяти розвитку і встановленню гармонії між країнами. Приклад нацистської Німеччини доводить, що вони помилялись, і Друга Світова війна демонструє нікчемність угод, які не підкріплені силою. Зокрема, після Першої Світової війни Німеччині було заборонено мати армію, але нарощення Гітлером військового потенціалу не призвело до жодних санкцій, крім глибокої стурбованості. Така ж сама реакція США була відповіддю на захоплення Польщі.

¹ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 3.

² Мак'явеллі, Н. (2007). *Державець*. Харків: Фоліо.

³ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 8.

Цей приклад наочно демонструє, по-перше, нікчемність ідей ідеалістів проти справжнього зла і справжніх проблем, и по-друге, світоглядну розбіжність між ідеалістами та циніками.

Нібур пропонує використовувати поняття “дітей світла” та “дітей темряви”, для позначення осіб різної світоглядної спрямованості.

Висвітлюючи цю важливу відмінність більш повно, ми цілком можемо позначити моральних циніків, які не знають закону, окрім їхньої волі та інтересів, за допомогою біблійного позначення «діти цього світу» або «діти темряви». Тих, хто вважає, що особистий інтерес повинен підкорятися вищому закону, можна було б назвати «дітьми світла». Цей розподіл скоріше довільний, ніж чіткий; тоді як зло – це завжди відстоювання деякого особистого інтересу, який не зважає на загал, будь то безпосередня спільнота, або загальнолюдська спільнота, чи загальний світовий порядок. З іншого боку, добро – це завжди гармонія цілого, на різних рівнях¹.

Звісно, відданість спільноті на більш локальному рівні може бути злом для спільноти більш глобального рівня. Мафіозні клани чи терористичні угруповання віддані своїм локальним спільнотам. Тому дітьми світла краще вважати тих, хто підпорядковує егоїстичні інтереси особистості універсальним законам людства, та шукає гармонії з більш загальним добром. Біблія говорить, що “...сини цього світу в своїм поколінні мудріші, аніж сини світла” (Луки 16:8). Нібур вбачає нерозумність дітей світла не стільки у тому, що вони недооцінюють силу та підступність дітей темряви, скільки у тому, що вони недооцінюють силу самовпевненості, яка підштовхує суспільство до анархії. І навпаки, діти темряви прекрасно усвідомлюють егоїстичні поклики всередині кожної людини, кожного суспільства на всіх рівнях, та активно користуються цим для дестабілізації відносин між людьми.

Людська цивілізація розвинулась та досягла сучасної величі саме тому, що люди домовлялись між собою, знаходили компроміси і поступались своїми інтересами заради загального блага. У середні віки, домінуюче положення у суспільстві займала аристократія та церковні лідери, які насаджували глибоко релігійну модель суспільства. У епоху Відродження, під час буржуазної революції, значно поширились ідеї секуляризму. І незважаючи на релігійну компоненту конфлікту між старим та новим світовим порядком, не можна вважати це повстанням дітей темряви проти дітей світла.

Старі еліти, аристократи та церковні лідери, вбачали у християнстві ідеї загального добра та закони, завдяки яким можна буде досягти гармонії і балансу суспільства. Але нові буржуазні еліти, що вийшли з середнього класу, боролись саме проти зловживань з боку верхівки влади і мали підтримку вірян², і тому їх метою теж було загальне благо і покращення життя у суспільстві. “Конфлікт між аристократами і середнім класом, між вченими і священством... був конфліктом між праведними та менш праведними дітьми світла, у якому обидві сторони не усвідомлювали згубність особистої зацікавленості в усіх ідеальних досягненнях і намаганнях людської культури”³.

Підсумовуючи вищесказане, діти світла не обов’язково мають сповідувати якусь релігію або мати духовний сан. Вони можуть надихатись своїми внутрішніми моральними переконаннями або світськими ідеями, які, тим не менш, слугують загальнолюдському благу і не мають егоїстичних мотивів.

Інше питання полягає у тому, що саме є коренем проблеми цинізму та егоїстичних інтересів дітей темряви. Деякі секулярні ідеалісти вважають, що від зіпсованості людей повинні утримувати політичні інституції. Інші вважають, що люди будуть добрими, якщо буде знищене зло, яке коріниться у несправедливій економіці і розподілі благ. Є і такі як сцієнтисти, що вважають зло проявом необізнаності і шукають ідеальної системи освіти, яка б могла продукувати освічених та добрих громадян.

Нібур вважав, що тим згубним чинником, який призводить до морального цинізму та егоїзму, є первородний гріх людства. Християнське вчення про первородний гріх є одним з головних постулатів християнського реалізму. Саме через зіпсованість людства немає підстав бути оптимістами щодо майбутнього цивілізації. Саме зіпсованість людства перешкоджає втіленню в життя ідеалістичних проєктів та “повітряних замків” ідеалістів. Тому, хоч як ідеалісти не бажали

¹ Там само, 9.

² Лютер М. (2020). К християнському дворянству немецкой нации. *Библиотека Гумер*. <https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/protestant/lyuter/15.php>. (2020, березень, 20).

³ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 15.

б доброго, їх плани приречені на фіаско, якщо не врахувати схильність до зла у кожній людині через первородний гріх.

Опонуючи філософським школам оптимістів, які не визнають гріховності природи людини і вважають людину в цілому доброю істотою, Нібур пише: “Ніяка школа не може пояснити, як виходить, що добра у своєму естві людина може побудувати тиранічні політичні організації, або навіщо вона буде компанією, що зловживають недоліками економіки, або як такі люди засновують фанатичні та забобонні релігійні організації”¹.

Розмірковуючи над природою людини, Нібур зазначає двовимірну спрямованість людської волі. У першому вимірі над природою людини спрямована на виживання та безпеку, як у будь-якої тварини. Але другий вимір людської волі спрямований на самореалізацію, і для людини “воля-до-життя трансформується у волю-до-самореалізації, яка включає у себе самовідданість у взаємовідносинах з іншими людьми”². Ця теза підтверджується і словами Ісуса Христа: “Хто душу свою зберігає, той погубить її, хто ж за Мене погубить душу свою, той знайде її” (Матвія 10:39). Але з іншого боку, воля-до-життя може також трансформуватись у волю-до-влади, або іншими словами, “бажання отримати владу і славу”³. Тому, у зростаючих соціальних групах, конфлікти заради виживання та безпеки поступово перетворюються у конфлікти заради захисту своєї влади та престижу.

Разом із схильністю людини гуртуватись за якимось спільними ознаками, такі конфлікти перетворюються у конфлікти між ідентичностями, класові конфлікти, расові конфлікти тощо. І незважаючи на усвідомлення небезпеки, що йде для всього суспільства від таких сутичок, жодна сторона не погоджується припинити ворожнечу через якісь філософські або світоглядні аргументи, бо коріння конфліктів знаходиться у самій природі людини.

Нібур бачить у волі-до-справжнього-життя та волі-до-влади трансформацію волі до виживання і згідно доктрини первородного гріха, кожна людина має у собі розбіжність між цими двома волями. Оцінка та розуміння різниці між ними ускладнюється тим, що воля-до-влади “неминуче самовиправдовує себе у будь-якій моральній системі як найбільш сприйнятлива для поведінки окремої людини”⁴. Тому людині набагато простіше спотворювати загальнолюдські ідеали, ніж дотримуватись їх.

Ця здатність егоїстичних схильностей людини мімікрувати та проявляти себе у будь-якій соціальній системі призводить до того, що діти темряви можуть користуватись будь-якими інструментами, які початково були застосовані дітьми світла для загального блага. Наприклад, ідеї вільного ринку та економічних свобод, які проголошував Адам Сміт, у своїй основі мали ідеї пріоритету загального блага:

*Доброчесна людина у будь-який час готова пожертвувати своїм особистим інтересом задля інтересів спільноти, до якої вона належить. Вона так само бажає, щоб інтереси спільноти або суспільства поступались більш широким інтересам держави, до складу якої спільнота входить. Тому вона повинна бажати, щоб інтереси держави приносились у жертву ще більш широким інтересам усього світу, інтересам величезного суспільства чуттєвих та розумних істот, які мають безпосереднього управителя та суддю – Бога*⁵.

Таким чином, за Нібуrom, капіталісти та прибічники ринкової економіки є дітьми світла. Але універсалізм, економічні свободи та рух капіталу також надають потужний інструмент у руки дітей темряви, які радо ним користуються, щоб задовольнити свої, егоїстичні потреби. Нібур це пояснює таким чином: “Вчення, яке мало б гарантувати економічні свободи для особистості, перетворилося на ідеологію величезних корпоративних структур пізнього капіталізму, які застосовували та продовжують застосовувати його щоб уникнути належного політичного контролю над їхнім економічним впливом”⁶. Далі він доводить, що там де Сміт вбачав появу міжнародної гармонії, наразі панує міжнародний корпоративний капіталізм, який задля розширення влади нехтує як моральними настановами, так і політичними запобіжниками.

¹ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 17.

² Там само, 19.

³ Там само, 20.

⁴ Там само, 21.

⁵ Сміт, А. (1997). *Теория нравственных чувств*. Москва: Республика, 231.

⁶ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 26.

Політичний лібералізм вбачає модель гармонійного суспільства таким чином: баланс між особистими та загальними інтересами досягається через раціоналізацію егоїстичних бажань особистості та їх використання за принципом “добре мені – добре всім”. Якщо ж таке використання неможливе, уряд повинен запобігти конфлікту особистих бажань у суспільстві. Щодо успіху цієї моделі, скептицизм Нібура обумовлений одновиірним сприйняттям людської природи, яке не враховує волю-до-влади і бачить тільки волю до виживання.

Отже, з точки зору класової боротьби, повнота влади спочатку належала аристократичним елітам. Після Ренесансу і поширення ліберальних ідей в економіці та політиці більша частина влади перейшла до буржуазного середнього класу. Середній клас був зацікавлений у розширенні економічних та політичних свобод для особистості. Але суспільні зміни, які принесла з собою ліберальна демократія, не вирішували проблем і не позбавляли страждань робітничого класу.

Тому Нібура згадує марксизм як ідеологію захисту бідних. Їх кінцева ціль дуже подібна до цілі ліберальних демократів, але вони вибирають революційний і руйнівний метод встановлення загального анархічного порядку: “Марксизм також був впевнений, що після перемоги нижчих прошарків суспільства, виникне нове суспільство, у якому пануватиме саме така гармонія між суспільними силами, про яку згадував Адам Сміт у контексті будь-якого суспільства”¹.

Саме через непримиримість і заклики до тотальної боротьби з старою системою ідеї марксизму нищівно критикувалися Католицькою Церквою. Навіть можна вважати, що соціальна доктрина Католицької Церкви була артикульована як альтернатива позиція щодо захисту прав бідних та соціального захисту взагалі. У енцикліці “*Rerum Novarum*” Папи Лева XIII, йдеться про неприродність соціальних ідей марксизму та потребу соціального захисту бідних².

Таким чином, Нібура послідовно демонструє, що суспільство розвивалося шляхом еволюційного або революційного оновлення суспільного договору із поступовим збільшенням впливу окремої особистості на суспільні процеси. Чим більш широке залучення людей до суспільно-політичних процесів, тим більш гармонійним і збалансованим стає суспільство.

Але діти темряви, успішно маніпулюючи недоліками суспільно-політичного устрою або егоїстичними бажаннями окремих людей, можуть захопити владу і після встановлення режиму знищити всі особисті свободи громадян, як це зробили нацисти.

Аналізуючи ідеї і прагнення людей та спільнот, Нібура пише, що дітям світла потрібно озброїтись мудрістю дітей темряви, але уникати їхньої злості та мерзенності. Це означає розуміти потенціал егоїзму у людському суспільстві і не шукати виправдань його використанню, але знати, що хто-небудь неодмінно буде застосовувати цей потенціал. “Діти світла повинні мати мудрість, щоб відволікати, відхиляти, стримувати або використовувати егоїстичні інтереси окремих особистостей або спільнот, заради загального блага суспільства”³.

Висновки та перспективи дослідження. Виявлено, що “Діти світла” – це прибічники загального блага, що згодні підпорядковувати свої егоїстичні інтереси потребам суспільства для загального блага. “Діти темряви” – це егоїсти і циніки, які керуються тільки своїми бажаннями, зловживають відносинами у суспільстві та прагнуть тільки вигоди, сили і могутності для себе.

Найголовнішою проблемою “дітей світла” є ідеалізм та наївність, через що вони легко стають інструментами в руках дітей темряви через відстороненість від суспільних процесів або вразливість до маніпуляцій. “Діти світла” повинні бути прагматичними, співпрацювати між собою та розуміти тактику і методи “дітей темряви”, щоб ефективно їм протистояти.

Подальші перспективи дослідження полягають у виявленні спільних цілей громадських або політичних спільнот, задля того щоб сучасні “діти світла” успішно протистояли “дітям темряви”. Окремо можна проаналізувати популізм з точки зору християнського реалізму, та визначити перспективи цього соціального явища.

¹ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 31.

² Vatican (2020). *Leo XIII. Rerum Novarum. Encyclical of Pope Leo XIII on capital and labor*. <http://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html> (2020, березень, 20).

³ Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press, 41.

References:

1. Niebuhr, R. (2011). *The children of light and the children of darkness: A vindication of democracy and a critique of its traditional defense*. Chicago: The University of Chicago Press. [in English].
2. Vatican (2020). *Leo XIII. Rerum Novarum. Encyclical of Pope Leo XIII on capital and labor*. <http://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html> (2020, March, 20). [in English].
3. Luther, M. (2020). K khristianskomu dvoryanstvu nemetskoy natsii [To the Christian Nobility of the German Nation]. *Biblioteka Gumer* [Gumer Library]. <http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/protestant/lyuter/15.php> (2020, March, 20). [in Russian].
4. Machiavelli, N. (2007). *Derzhavets* [The Prince]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
5. Smith, A. (1997). *Teoriya нравstvennykh chuvstv* [Theory of moral sentiments]. Moscow: Respublika. [in Russian].